

Carta a una mestra

Alumnes de l'Escola de Barbiana

Traducció de Miquel Martí i Solé

Eumo Editorial

Títol original: *Lettera a una professoressa*. Florència: Libreria Editrice Fiorentina, 1967.

Primera edició: maig de 2017

© Michele Gesualdi, PPC Editorial y Distribuidora, SA

© de la traducció: Miquel Martí i Solé

© d'aquesta edició

Eumo Editorial. C. Perot Rocaguinarda, 17, 08500 Vic

www.eumoeditorial.com - eumoeditorial@eumoeditorial.com

—Eumo és l'editorial de la UVic-UCC—

Disseny de la coberta: Control Z-Comunicació

Imatge de la coberta: © iStock / Marvid

Maquetació: ebc, serveis editorials

Imprès a Liberdúplex

DL: B 9253-2017

ISBN: 978-84-9766-597-1

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats.

Índex

Presentació de l'edició original italiana	7
I. L'escola obligatòria no pot suspendre	9
La gent de muntanya	12
Els nois del poble	16
Els exàmens	21
El nou pla de secundària	31
Estadística	35
Han nascut diferents?	59
Us tocava a vosaltres	61
La selecció va bé a algú	67
L'amo	70
La selecció ha aconseguit l'objectiu	74
Per a qui ho feu?	77
Les reformes que proposem	79
I. No suspendre	80
II. A temps ple	83
III. Un fi	92
II. A Magisteri suspeneu, si voleu, però	97
Anglaterra	99
Selecció suïcida	103

El fi	107
La cultura que cal	113
La cultura que demaneu	116
La infecció	130
El correu	132
Desinfecció	136
Epíleg	139
Bibliografia	155

A FAVOR DELS ÚLTIMS

MIQUEL MARTÍ I SOLÉ

Qui és l'autor d'aquest llibre? Què és l'Escola de Barbiana?

Barbiana no arriba a poblet de muntanya. És el nom de quatre cases escampades pels boscos de Vicchio, a l'entorn d'una església i d'un cementiri, a la vall del Mugello, a la Toscana. És la parròquia menys important i menys poblada de la diòcesi de Florència.

L'any 1954 hi va arribar «desterrat» un capellà que es deia Lorenzo Milani per fer-se càrrec de les noranta-sis «ànimes» que constituïen aquella parròquia. Venia de San Donato de Calenzano, on havia exercit de vicari durant set anys.

El treball d'aquells anys de vicari, Lorenzo Milani l'havia plasmat en el llibre *Esperienze pastorali* ('Experiències pastorals'), que va suscitar fortes polèmiques i que, finalment, va ser desautoritzat pel Vaticà. En aquest llibre, el jove capellà ja hi avançava, amb un llenguatge molt directe, algunes idees que més endavant apareixeran a *Carta a una mestra*. Efectivament, Milani posa de manifest una sèrie de fets que justifiquen la necessitat i la urgència d'una educació autènticament popular; a partir de la seva experiència pastoral, denuncia quatre grans problemes que impedeixen aquesta educació per al poble: les mancances lingüístiques dels pobres, les incoherències fomentades per la mateixa Església, la pèrdua de temps i la ignorància política.

El primer problema, les mancances lingüístiques dels pobres, es presenta ben clarament amb la primera missió que el rector de San Donato de Calenzano encarrega a Milani: el catecisme dels infants, que funcionava segons la forma tradicional de memorització i repetició mecàniques. Milani constata que els nens hi van fins que s'adonen que allò «és cosa de nens»

i ho deixen sense haver rebut cap ensenyament significatiu per a la vida. La causa de la ineficàcia absoluta de l'ensenyament del catecisme calia buscar-la en l'escassa possessió del llenguatge. Sense el domini de la llengua, les comunicacions lingüístiques deixen molt poc rastre. En conseqüència, la tasca d'ensenyar el catecisme d'aquella manera esdevenia ben inútil.

Els actes religiosos mostraven al vicari de San Donato les contradiccions i les hipocresies presents en l'ostentació dels valors de les classes benestants. La missa dels diumenges era tota una exhibició d'indiferència i d'incoherència públiques. Les primeres comunions i els matrimonis eren veritables curses per veure qui gastava més. Lorenzo Milani veu que les exigències del consum davant d'aquests actes públics havien arrelat també entre la gent més senzilla. I veu també que l'educació i l'actuació de l'Església són clarament incoherents amb les necessitats dels menys afavorits. Una educació per a la coherència significa, per a Milani, que no s'ha d'educar tenint com a referent els valors dels sectors de les classes benestants de la societat, sinó al contrari: «estimar el pobre no significa solament augmentar-li el sou, sinó sobretot fer-li créixer el sentiment de la pròpia superioritat, posar-li al cor l'horror per tot allò que és burgès...».

El tercer problema per a una educació popular és la pèrdua de temps, aspecte que el jove vicari veia reflectit en el conjunt d'activitats recreatives que es feien al poble de Calenzano i que eren organitzades pels suposats «benefactors» del poble: el capellà, el mestre i els dirigents comunistes. Per a Milani, el futbol i les altres competicions esportives no tenien altre atractiu que l'alegria del vencedor en humiliar el vençut. Les pel·lícules, sense ser directament immorals, ho esdevenien per la seva estupidesa; i, d'altra banda, la televisió estandardit-

zava les persones emmotllant-les al model de la vida privada dels actors i els dirigents. Milani començarà a perfilar una estratègia necessària que es concretarà més tard a l'Escola de Barbiana: l'augment indispensable del temps dedicat a l'educació, que superarà de llarg les cinc o sis hores de la jornada escolar.

Pel que fa a la ignorància política, Milani partia de la convicció que el sistema democràtic representa teòricament l'intent més elevat de la humanitat de donar llibertat i dignitat humana als pobres. Però constatava al mateix temps que alguna cosa devia funcionar malament en aquest sistema, quan la policia només es movia per defensar els interessos del senyor Agnelli (propietari de la FIAT i paradigma del poder econòmic a Itàlia) enfront dels interessos dels treballadors. Alguna cosa funcionava malament quan els capellans defensaven la Democràcia Cristiana, el partit que governava a Itàlia des de l'acabament de la Segona Guerra Mundial, o quan es permetia a tots els Agnelli de fer noves lleis, com si les lleis existents no fossin ja totes favorables a Agnelli i contràries als sectors més desfavorits de la societat. Milani es decantà ben aviat per una escola política; és a dir, per una educació que oferís als oprimits els instruments per a un ple alliberament. Des d'una perspectiva no violenta, el futur mestre de Barbiana pensava en el domini del llenguatge, en el vot i en el dret a la vaga com a elements bàsics per a la transformació pacífica d'una societat injusta.

Totes aquestes reflexions sorgides de la seva pràctica pastoral com a vicari de San Donato portaren Milani a articular una proposta educativa que donés al poble la possessió del llenguatge, la coherència de la raó, el sentit i el valor del temps, la consciència de classe oprimida. Així va sorgir l'antecedent

immediat de l'Escola de Barbiana: l'Escola Popular de San Donato, en una sala de la immensa rectoria, amb bancs vells de l'església, amb una paret pintada de negre que feia de pissarra i amb una ampolleta de tinta a disposició de tothom. La inversió total per a engegar aquesta escola va ser de 130 lires de l'època (10 cèntims d'euro d'avui). L'escola era freqüentada per nois i noies de catorze a vint-i-cinc anys, una edat propícia per a la formació de l'esperit crític i per a la discussió sobre la realitat immediata dels nois i noies. En aquest context, sovintejaven les crítiques als poders establerts i als seus representants (del Papa als mestres, de l'exèrcit a l'alcalde).

Al cap de sis anys, l'escola s'havia convertit en una necessitat bàsica per a la gent de San Donato, com la casa i el pa. Don Milani n'estava satisfet, era la nineta dels seus ulls. Fins i tot li havia obert les portes per a una autèntica evangelització. «Amb l'escola —deia— no els podré pas fer cristians, però els podré fer homes i als homes els podré explicar la doctrina; de cent, podran rebutjar la gràcia tots cent o obrir-s'hi tots plegats, o rebutjar-la uns i obrir-s'hi uns altres. Però Déu no em demanarà pas comptes del nombre de salvats del meu poble, sinó del nombre d'evangelitzats. Jo, fins aquell moment, no havia predicat al meu poble, només havia llançat paraules indesxifrables contra murs impenetrables que sabia que no arribaven ni podien arribar a les persones. Per això l'escola és, per a mi, sagrada com un vuitè sagrament. D'ella n'espero la clau, no de la conversió, perquè això és un secret de Déu, però sí de l'evangelització d'aquest poble.»

Tanmateix, les altes jerarquies eclesiàstiques no opinaven de la mateixa manera, ni tampoc els dirigents de la Democràcia Cristiana local. El cardenal de Florència va nomenar Lorenzo Milani rector de la parròquia de Sant'Andrea di Barbiana. En

tota la diòcesi florentina no hi havia cap altre racó més amagat per enterrar en vida una persona. Els noranta-sis habitants de Barbiana, llenyataires i pastors, eren molt més pobres que els que havia deixat a San Donato. Les condicions de vida eren d'un aïllament gairebé total. El carter només hi pujava per lliurar la notificació de presentar-se al servei militar i si algú arribava de ciutat era quasi sempre per fer alguna estafa.

Molts habitants de Barbiana ja havien optat per establir-se a la plana o a les grans ciutats més pròximes.

A Barbiana «oficialment» hi havia escola, en la seva mínima expressió (escola unitària de tres graus); però la mestra no hi acudia amb regularitat. Amb neu o massa fred, no hi pujava. Quan no fallava la mestra, ho feien els alumnes, els quals havien d'anar a pasturar les ovelles. Don Milani ho tenia molt clar: ocupar el lloc de la mestra i fer escola a totes hores. Els set anys de San Donato no havien passat en va.

A poc a poc, la vella i aïllada rectoria de Barbiana s'anava convertint en una escola ben especial. Es van construir unes grans taules que servien per a fer classe, estudiar, menjar, dibuixar, fer treballs manuals, etc. Els amics de don Milani hi anaven enviant llibres, mapes, discos, instruments de mesura i càlcul, etc.

Així va sorgir l'Escola de Barbiana. Una petita escola apartada de la projecció pública, però que aspirava a educar els nois i noies com cap altra escola a Itàlia. Una escola que no feia ni festes ni vacances i que tampoc no suspenia ningú. Amb una gran serenor i sense cap pressa, anaren passant els dies i els anys oblidats de tothom, fins que un dia els alumnes d'aquesta escoleta sorprengueren l'opinió pública amb una carta oberta als capellans castrenses.

A la segona meitat de la dècada dels seixanta, es comença-

va a plantejar a tot Europa la qüestió de l'objecció de consciència. Davant d'aquest fet, el 12 de febrer de 1965 el diari florentí *La Nazione* va publicar una nota enviada pels capellans castrenses de la Toscana que acabava amb aquestes paraules: «Considerem un insult a la pàtria i als seus caiguts l'anomenada objecció de consciència, que, estranya al manament cristià de l'amor, és expressió de vilesa». En llegir-la, els alumnes de Barbiana van decidir respondre amb una carta oberta i amb aquest escrit es donaren a conèixer a tot Itàlia i al món.

Només el setmanari del Partit Comunista Italià (PCI), *Rinascita*, es va atrevir a publicar el text íntegre de l'anomenada «Carta als capellans castrenses». Tot seguit, un grup d'excombatents van formular una denúncia contra Lorenzo Milani, rector i mestre de Barbiana, i contra Luca Pavolini, director de *Rinascita*. Quan es va celebrar el judici, Milani, tot i la seva joventut, ja estava molt malalt d'una leucèmia que el portaria a la mort un any i mig després. Preveient la impossibilitat de traslladar-se a Roma, va escriure juntament amb els seus alumnes una «Carta als jutges» que va lliurar a l'advocat d'ofici. Tant la carta oberta als capellans militars com la carta als jutges segueixen coherentment el fil iniciat en les seves *Experiències pastorals* i que culminarà amb la *Carta a una mestra*. El plantejament d'aquelles dues cartes que emmarquen el procés judicial plantegen tres aspectes bàsics: l'estudi de la noció de pàtria, l'anàlisi de les guerres que han estat justificades com a defensa de la pàtria i la crítica d'unes lleis que no volen avançar cap a una noció més autèntica de pàtria.

Per a Milani i els seus alumnes, la paraula *pàtria* ha estat una excusa per creure's dispensat de pensar, dispensat d'estu-

diar la història, dispensat d'escollir, si fos necessari, entre la pàtria i els valors que li són superiors. L'anàlisi rigorosa de cent anys d'història italiana demostrava que la defensa de la pàtria havia estat l'enganyifa més gran que havia suportat el poble: guerres per la classe dominant, per estratègia (l'ocupació del Tirol del Sud), per l'Imperi (invasió d'Etiòpia) o per prestigi (una gran victòria sobre Àustria, una gran pila de morts). L'única guerra que semblava justa era la resistència contra l'ocupació alemanya i, precisament, la van organitzar els soldats que van desobeir els seus generals, és a dir, els que van fer objecció de consciència perquè tenien un concepte més alt de pàtria.

En aquest sentit, Milani postulava una mena d'objecció de consciència pedagògica en afirmar que no es pot obligar un mestre a dir que les lleis són perfectes quan en realitat no ho són i quan, com a mestre, té a les mans un grup de nois i noies que poden fer lleis millors un dia no llunyà.

El 15 de febrer de 1966 se celebrà el judici al Palau de Justícia de Roma. L'absència de don Milani va ser justificada per l'advocat d'ofici, el qual va procedir a la lectura de la «Carta als jutges». Després de tres hores de deliberació, els jutges van emetre la sentència: absolució.

El 26 de juny de 1967, don Lorenzo Milani morí a Florència. Un mes abans havia aparegut a les llibreries *Carta a una mestra*, obra escrita realment pels seus vuit alumnes més grandets, seguint les normes d'escriptura col·lectiva que apareixen en la mateixa carta.

En un principi, el llibre havia de figurar amb el nom de Lorenzo Milani com a autor, però a última hora es canvià pel d'Escola de Barbiana. El canvi obeí a dues motivacions. D'una banda, com a estratègia de publicació, perquè així que-

dava lliure de permisos eclesiàstics. De l'altra, i com a motiu essencial, per expressa voluntat d'un mestre moribund que així es veia reflectit i continuat en els seus alumnes, que havien escrit el llibre sota el seu guiatge.

Carta a una mestra posa en qüestió el sistema educatiu vigent a Itàlia l'any 1967 i desemmascara la base sociològica d'un sistema educatiu discriminador. Milani i els seus alumnes analitzen, en la seva tasca a l'Escola de Barbiana, la problemàtica del fracàs escolar i denuncien les contradiccions culturals de l'educació de l'època amb un llenguatge directe, col·loquial i provocador.

Carta a una mestra proposa les línies d'una cultura netament popular que es pot desenvolupar a partir d'una educació que treballi per l'adveniment d'una nova societat en la qual el treball no hagi de ser sinònim d'esclavitud sinó de realització personal i d'alegria, i en la qual les lleis estiguin al servei dels sectors socials amb menys recursos econòmics, els quals puguin expressar-se amb el seu propi llenguatge i puguin comunicar plenament la seva manera de viure, amb un realisme que manca a les classes dirigents; una societat en la qual tots i cadascun dels seus membres siguin sobirans. En conseqüència, Milani i els seus deixebles insisteixen en el fet que cal equipar els pobres amb les armes de la paraula i del pensament.

Carta a una mestra denuncia el fet escandalós i antisocial d'un sistema educatiu que, tal com està organitzat, amb estadístiques a la mà, aprova els rics i suspèn els pobres, en un procés de selecció imparabile del qual els mestres són còmplices.

L'escola, per als autors d'aquest llibre, «és un hospital que cura els que estan bons i rebutja els malalts». Els mestres no

volen saber res de l'alumne, de la cultura del seu pare, del nombre de germans, del mal geni de l'àvia, de la casa petita, dels llibres que té... Hi ha mestres que ni tan sols saben els noms dels seus alumnes; no saben quina persona és la que suspenen o quina aproven.

Carta a una mestra proposa l'establiment d'una escola de jornada completa com a fórmula per a afavorir els nois i les noies de famílies humils. Als de classes benestants els basten poques hores d'escola perquè la veritable escola la tenen a casa: les converses amb els pares, els llibres de la biblioteca familiar, els discos, els viatges i excursions, una habitació amb totes les comoditats i equipaments, l'ajuda per a fer els deures... En canvi, les condicions de moltes famílies sense recursos econòmics són molt diferents i tenen moltes dificultats per a l'enriquiment cultural. En aquest context, Milani no accepta que l'escola pública, amb sis-cents hores d'escola, pugui estar al servei dels més necessitats. Només una escola de jornada completa que ompli les tardes, els caps de setmana i l'estiu pot igualar els nois i noies de diferents procedències socioculturals i econòmiques. Per als autors de *Carta a una mestra*, la igualtat d'oportunitats és una trampa perquè no es pot tractar de la mateixa manera una situació de desigualtat manifesta, i creuen que la millor escola ha de ser per als més pobres. Així doncs, a Barbiana l'escola estava oberta dotze hores diàries cada dia de l'any. L'escola dels pobres demana un esforç important de mestres i professors, tant en dedicació horària com en dedicació en general. L'alta consideració del temps educatiu porta l'Escola de Barbiana a menystenir el joc com a pèrdua de temps i, en un altre ordre de coses, a denunciar la manipulació de les modes i la incipient influència dels mitjans de comunicació de masses, com a elements distorsio-

nadors del temps educatiu.

De l'activitat de l'Escola de Barbiana, en destaquen dos aspectes íntimament relacionats com són el treball col·lectiu i la importància que es dóna al llenguatge com a element essencial per a l'alliberament cultural i social dels futurs ciutadans. D'acord amb el que Milani ja havia començat a manifestar en les seves primeres cartes pastorals, el canvi polític consisteix en el fet que les classes menys afavorides dominin el llenguatge sense haver de canviar de grup social. El treball col·lectiu sobre el llenguatge es durà a terme amb tots els elements que la realitat més directa posa a l'abast del mestre i dels seus alumnes, perquè, per a l'Escola de Barbiana, l'educació és un projecte col·lectiu de mestres i alumnes lligat a la realitat social i econòmica.

Com en altres casos de grans noms il·lustres de la història de la pedagogia, ens trobem davant l'aportació singular d'un educador situat al marge de les estructures oficials. Una aportació que no ve d'àmbits acadèmics, de la universitat o de la teoria pedagògica, sinó que parteix de l'experiència vital amb els seus alumnes. Un altre franc-tirador de la pedagogia que s'hi emparenta molt directament, sense tenir-hi contacte, és Paulo Freire, tant pel que fa a la denúncia d'uns sistemes educatius injustos amb les classes populars, com pel que fa a les estratègies d'alliberament vinculades al domini del llenguatge. No és gens estrany que el gran pedagog brasiler escrivís un epíleg per a un llibre sobre Lorenzo Milani i la lectura col·lectiva.¹ Tampoc no és difícil de trobar concomitàncies amb l'obra pedagògica de Celestin

1. GESUALDI, F.; CORZO, J. L. *Don Milani nella scrittura collettiva*. Epíleg de Paulo Freire. Torí: Gruppo Abele, 1992.

Freinet,² el qual també remarca la importància d'una autèntica educació popular que, tot i partir de perspectives ideològiques diferents, es formula de la mateixa manera: a partir de l'experiència concreta de fer de mestre en l'àmbit de la petita escola rural que esdevé crítica amb els poders establerts, locals i generals. Amb Freinet també coincideix en l'ús dels instruments quotidians per a l'aprenentatge i el desenvolupament del llenguatge oral i escrit, com poden ser la correspondència o el diari. Tot i així, Milani va ser per a molts un personatge incòmode. Les seves crítiques als companys capellans i al conjunt de la pedagogia oficial catòlica el van situar al marge d'aquesta institució. Sectors vinculats a la pedagogia de caràcter marxista tampoc no acabaren d'ubicar les duríssimes crítiques al funcionament de l'escola que provenien d'un capellanet rural. La crítica a les institucions que es fa a la *Carta a una mestra* tampoc no satisfieia els sectors llibertaris, que veien Barbiana com una escola molt directiva. Sindicats, corporacions i col·lectius d'ensenyants es malfiaren d'algú que posava el fet de no suspendre com a eix d'una alternativa pedagògica, discrepaven d'unes propostes que exigien dels mestres més dedicació, més hores de treball, i no acceptaren l'atac directe a una mestra que esdevenia l'emblema de tots els docents en qualitat de còmplices de la selecció.

Però tot i els recels que Lorenzo Milani i els seus alumnes de Barbiana provocaven, la publicació de *Carta a una mestra* a finals dels anys seixanta es va convertir en un extraordinari revulsiu per la crítica radical al sistema educatiu en uns mo-

2. Vegeu, per exemple: FREINET, C. *Per l'escola del poble*. Pròleg d'Enric Vila-plana. Vic: Eumo Editorial, 1990.

ments d'una gran contestació social i cultural a la funció de l'escola i dels sistemes educatius. Recordem que entre 1966 i 1970 apareixen alguns dels textos més significatius d'autors com els mencionats Freire o Freinet, però també de Rogers, Illich, Althusser, Lobrot, Tosquelles i d'altres que, des de perspectives diverses i sovint contraposades, posen en relleu els defectes dels sistemes educatius. Molt probablement, el text de Milani i els alumnes de l'Escola de Barbiana expressava en paraules simples el que en aquells moments la sociologia de l'educació començava a plantejar en termes de reproducció cultural o de legitimació de la selecció escolar.

Carta a una mestra es va traduir a les principals llengües del món i es va publicar també en català a l'octubre del 1969, dos anys després de la publicació original en italià i un any abans de la versió castellana. Entremig s'havien produït les revoltes estudiantils del 1968 i una versió francesa del llibre va córrer entre les barricades de París com a símbol i bandera de la nova cultura popular que aquells manifestants del maig francès reivindicaven. De tota manera, seria un error considerar l'obra de l'Escola de Barbiana només com el resultat o com a element representatiu d'un determinat període especialment efervescent en la història de les idees pedagògiques a Europa.

J. L. Corzo, en l'edició castellana de *Carta a una mestra*,³ esmenta el debat que el 1992 se suscità entre el món intel·lectual italià amb motiu del 25è aniversari de la publicació del llibre sobre aquesta qüestió i sobre la vigència de l'obra milanesa. Malauradament, i malgrat les reformes educatives que

3. CORZO, J. L. «Un clásico de la sociología de la educación». Pròleg a *Carta a una maestra*. Madrid: PPC, 1996.

s'han succeït des dels anys seixanta, bona part de les denúncies dels alumnes de Barbiana continuen tenint justificació a causa del funcionament deficient de determinats aspectes de l'educació del nostre entorn i de la situació de l'educació als països que habitualment coneixem com a tercer món.

L'aparició de la versió catalana de *Carta a una mestra* va causar un gran impacte en els àmbits educatius renovadors de Catalunya (escoles d'estiu, Associació de Mestres Rosa Sensat) i va ser un dels llibres més llegits pels mestres catalans entre 1969 i 1975; també va esdevenir un dels llibres de lectura habitualment recomanats a les renovades escoles universitàries de formació del professorat. Va ser fruit d'aquest interès, la sol·licitud que em va fer l'editorial Nova Terra d'escriure una biografia de Lorenzo Milani.⁴

Tot i la seva simplicitat formal, i malgrat que Lorenzo Milani no va poder continuar oferint propostes de renovació i de canvi en l'educació del nostre temps per la seva prematura desaparició, el llibre *Carta a una mestra* ha esdevingut un clàssic de la pedagogia o, si es vol, de la sociologia de l'educació.

4. MARTÍ, M. *El mestre de Barbiana*. Barcelona: Hogar del Libro, 1972.